

Ministerie van Financiën

> Retouradres Postbus 20201 2500 EE Den Haag

Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**Directie Financiële
Markten**

Korte Voorhout 7
2511 CW Den Haag
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Ons kenmerk
2018-0000188338

Uw brief (kenmerk)
2018Z20126

Datum 30 november 2018
Betreft Vragen van de leden Omtzigt en Ronnes over ING

Geachte voorzitter,

Hierbij zend ik u mede namens de staatssecretaris van Financiën de beantwoording van vragen van de leden Omtzigt en Ronnes (beiden CDA) die zijn gesteld op 6 november 2018.

Hoogachtend,
de minister van Financiën,

W.B. Hoekstra

2018Z20126

Vragen van de leden Omtzigt en Ronnes (beiden CDA) aan de staatssecretaris van Financiën en de minister van Financiën over ING, dat de balans met 180 miljard euro bijstelde, de accountant die niet weet wat onder die post valt, de bank die zo bankenbelasting bespaarde en vervroegd staatssteun afloste in 2014 en begon met het uitbetalen van bonussen (ingezonden 6 november 2018)

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Vraag 1

Herinnert u zich de antwoorden op Kamervragen over het bericht dat ING dat haar balans over 2014 en 2015 aanpaste met meer dan 180 miljard euro? 1)

Antwoord op vraag 1

Ja.

Vraag 2

Heeft u kennisgenomen van het stuk "Fiscus liep 153 miljoen mis doordat ING haar balans oppoetste – foutje bedankt!" 2)

Antwoord op vraag 2

Ja.

Vraag 3

Herinnert u zich dat u geen voorbeeld kon noemen van enig ander bedrijf in Nederland dat ooit zijn balans heeft moeten bijstellen voor 180 miljard euro en heeft u ondertussen al een ander bedrijf kunnen vinden dat ooit zo'n gigantische balanscorrectie heeft doorgevoerd?

Antwoord op vraag 3

In mijn brief d.d. 16 oktober jl. ben ik ingegaan op de presentatie van cash pooling in de verslaglegging van banken.¹ De internationale verslaggevingsstandaarden staan toe dat bedrijven, zoals ING, cijfers op netto basis presenteren indien naar de mening van het bedrijf en haar accountant aan de door de *International Accounting Standards Board* (IASB) gestelde voorwaarden wordt voldaan. Mijn begrip van de openbare verslaglegging was toen - en is nu nog steeds - als volgt. In de verslaglegging van ING over de jaren 2014, 2015 en 2016 is cash pooling op netto basis gepresenteerd. Deze verslaglegging is voor zover bekend op dit onderwerp niet bijgesteld of gecorrigeerd. In de verslaglegging over 2016 zijn vergelijkende cijfers voor de jaren 2014 en 2015 op bruto basis gepresenteerd.

Vraag 4

Herinnert u zich dat u ABN Amro en Rabobank noemde als andere voorbeelden van banken die hun balans hebben bijgesteld en kunt u aangeven voor hoeveel zij hun balans over die jaren hebben bijgesteld?

Antwoord op vraag 4

De verwijzing zag op het feit dat meerdere banken, ten aanzien van *cash pooling*, in de verslaglegging zowel bruto als netto bedragen presenteren. Ik heb in die

¹ Aanhangsel van de Handelingen II, 2018-19, nr. 312.

beantwoording niet gesteld dat de verslaglegging bij deze banken is "bijgesteld". Voor het verschil in omvang tussen de bruto en netto posities verwijst ik u naar de openbare verslaglegging van de desbetreffende banken.

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Vraag 5

Is het dus waar dat de correctie op de balans bij ING, die in een summiere voetnoot werd toegelicht, uniek was in omvang?

Antwoord op vraag 5

In het algemeen leidt het netteren van cash pooling activiteiten in de geconsolideerde balans tot een lager balanstotaal. Ik beschik niet over informatie dat hier sprake zou zijn van een unieke situatie.

Vraag 6

Heeft u gehoord dat op de hoorzitting in de Kamer van de zijde van Ernst & Young (EY), medeverantwoordelijk voor de accountantscontrole bij ING, door prof. De Bos op vragen van Kamerlid Ronnes over deze 180 miljard euro correctie is geantwoord: "U moet me niet vragen wat de onderliggende posten zijn" ? 3)

Antwoord op vraag 6

Ja.

Vraag 7

Wat is de waarde van een jaarrekening, als je die voor 180 miljard euro mag corrigeren en als de accountant niet weet wat de onderliggende posten zijn?

Antwoord op vraag 7

Op basis van internationale verslaggevingsstandaarden mogen bedrijven het nettobedrag opnemen indien de onderneming: (a) een in rechte afdwingbaar recht heeft om de opgenomen bedragen te salderen; en (b) voornemens is om de verplichting op nettobasis af te wikkelen of om de vordering te realiseren op hetzelfde moment dat de verplichting wordt afgewikkeld.² Met andere woorden, zowel in juridische zin als in economische zin moet er een rechtvaardiging zijn om te netteren. Ik hecht aan een goede vergelijkbaarheid van de financiële positie van beursgenoteerde ondernemingen door aan te sluiten bij deze internationale verslaggevingsstandaarden.³

Vraag 8

Weet u wat de onderliggende posten van de correctie van 180 miljard euro zijn? Zo ja, wat zijn die dan?

Antwoord op vraag 8

Cash pooling wordt met name gebruikt door bedrijven met meerdere rekeningen en activiteiten in verschillende landen. Bij het poolen van meerdere rekeningen van één klant kunnen positieve en negatieve standen van de klant worden gesaldeerd. Die saldering kan ertoe leiden dat cijfers op grond van internationale verslagleggingstandaarden ook op netto basis gepresenteerd mogen worden.

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R1126&from=EN>

³ Aangangsel van de Handelingen II, 2017-18, nr. 326.

Vraag 9

Kunt u specificeren waar de post 'other' onder customer deposits op pagina's 228 en 229 van de jaarrekening 2016 uit bestaat? Bevat die post uitsluitend cash of ook andere financiële instrumenten? Betreft de volledige correctie uitsluitend 'notional cash pooling' producten?

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Antwoord op vraag 9

Zie het antwoord op vraag 8. Hierover heb ik niet meer informatie dan beschikbaar in de openbare verslaglegging.

Vraag 10

Indien u niet met absolute zekerheid kunt zeggen wat die onderliggende posten zijn, wilt u dan bij ING en/of de accountant en/of de toezichthouder opheldering vragen?

Antwoord op vraag 10

Het is niet aan mij om "met absolute zekerheid" uitspraken te doen over onderliggende posten van individuele banken. Het ministerie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de verslaglegging van individuele banken. Het is aan de accountant om de jaarrekening te controleren op basis van de standaarden. De AFM houdt toezicht op de financiële verslaggeving van effectenuitgevende instellingen.

Vraag 11

Weet De Nederlandsche Bank (DNB) als toezichthouder wat de onderliggende posten van de correctie van 180 miljard euro zijn? Zo ja, wat zijn die dan?

Antwoord op vraag 11

Het is aan de prudentiële toezichthouder om - los van de jaarlijkse verslaggeving - te controleren of de prudentiële rapportage door banken volgens de daarvoor geldende regels geschiedt. De prudentiële toezichthouder doet geen mededelingen over het toezicht op individuele banken. Het is aan de accountant om de jaarrekening te controleren op basis van de standaarden. De AFM houdt vervolgens toezicht op de financiële verslaggeving van effectenuitgevende instellingen.

Vraag 12

Herinnert u zich dat u via een grafiek in bedekte termen meedeelde dat de leverage ratio van ING eind 2015 3,6% bedroeg, na de balanscorrectie?

Antwoord op vraag 12

Uit publieke jaarverslagen valt af te leiden dat ING over de jaren 2014 en 2015, de leverage ratio, met cash pooling zowel op netto basis als bruto basis rapporteerde. Met cash pooling op netto basis bedroeg de leverage ratio van ING 3,6% over 2014. Op bruto basis was dit 4,1%. Het is aan de prudentiële toezichthouder om - los van de jaarlijkse verslaggeving - te controleren of de prudentiële rapportage door banken volgens de daarvoor geldende regels geschiedt.

Vraag 13

Is het waar dat de minimaal vereiste leverage ratio van ING 4% bedroeg in die tijd en dat ING met een leverage ratio van 3,6% helemaal niet de laatste staatssteun had mogen aflossen?

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Antwoord op vraag 13

In 2014 heeft de toenmalige minister van Financiën aangegeven dat de Nederlandse systeembanken tot en met 2018 moesten streven naar een leverage ratio van minimaal 4%. Dit was geen wettelijke ondergrens. DNB heeft toen aangegeven dat alle banken een leverage ratio doelstelling hebben opgenomen in hun meerjarige kapitaalplanning.⁴ In de toekomst zullen consequenties gelden bij het niet voldoen aan een wettelijke minimum leverage ratio eis.⁵

Vraag 14

Indien de kapitaal ratio 3,6% was, had ING dan toestemming gekregen om de laatste tranche staatssteun terug te betalen?

Antwoord op vraag 14

Zoals ik ook onder vraag 13 heb aangegeven, speelde deze situatie niet bij de terugbetaling van de staatssteun. In 2008 nam Nederland een maatregel waarbij de Nederlandse Staat 10 mld euro aan effecten, uitgegeven door ING, in handen nam. Met de Europese Commissie zijn afspraken gemaakt over de terugbetaling. De laatste terugbetaling is in 2014 voldaan.

Vraag 15

Is het waar dat alleen omdat ING de staatssteun had afgelost in november 2014, in maart 2015 kon worden overgegaan tot forse salarisverhogingen voor de top, zoals voor de heren Hamers, Nagel en Flynn en de uitkering van bonussen? 4)

Antwoord op vraag 15

Met de Europese Commissie zijn, naast het vragen van een redelijke vergoeding voor de steun, ook afspraken gemaakt over beloningen. Naast deze afspraken gold sinds 2011 voor ING in verband met de staatssteun onder meer een verbod op salarisverhoging en uitkering van variabele beloningen voor de top ingevolge de voorloper van de Wet beloningsbeleid financiële ondernemingen (Wbfo). Vanaf terugbetaling van de staatssteun gelden deze beloningsregels en afspraken niet meer, maar gelden onverkort de regels van de Wbfo, waaronder een bonusplafond van 20% van de vaste beloning en de mogelijkheid tot terugvordering en aanpassing van variabele beloningen (*claw back* en *malus*). Daarnaast moet de beloning voldoen aan de vereisten voor een 'beheerst beloningsbeleid'. Hierbij blijft het van belang dat de raad van commissarissen van banken zich steeds rekenschap geeft van de maatschappelijke context en de huidige situatie in ogenschouw neemt.

Vraag 16

Herinnert u zich dat u schreef: "het ministerie is in 2015 door ING op de hoogte gesteld van het feit dat het wel of niet netteren van «cash pooling» van invloed kan zijn op de totale blootstelling van een bank en daarmee ook de leverage ratio"?

⁴ Kamerstukken II, 2014-15, 32 013, nr. 91.

⁵ Kamerstukken II, 2017-18, 21 501-07, nr. 1537.

Antwoord op vraag 16

Ja.

Vraag 17

Kunt u de datum noemen waarop het ministerie op de hoogte gesteld is en het desbetreffende document (brief, memo, e-mail of dergelijke) waarin dat staat, aan de Kamer doen toekomen?

Antwoord op vraag 17

Op 29 januari 2015 heeft ING tijdens een bijpraatgesprek op het ministerie aangekaart dat het wel of niet netteren van cash pooling van invloed kan zijn op de leverage ratio. Naar aanleiding hiervan heeft mijn ambtsvoorganger intern gevraagd om meer informatie over de nettering van cash pooling binnen de berekening van de leverage ratio. Daarna is mijn ambtsvoorganger geïnformeerd dat het aan de prudentiële toezichthouder is om - los van de jaarlijkse verslaggeving - te controleren of de prudentiële rapportage door banken volgens de daarvoor geldende regels geschiedt. Zoals aangegeven in eerdere beantwoording, eist het voorstel van de Europese Commissie ten aanzien van de kapitaaleisen dat fysieke saldering van cash pools dagelijks – of naar mening van de toezichthouder frequent genoeg – plaatsvindt. De onderhandelingen over dit voorstel zijn nog niet afgerond.

Vraag 18

Waarom heeft uw ambtsvoorganger toen hij dit hoorde geen actie ondernomen op het gebied van terugbetaling van staatssteun en terugvorderen van de bonussen?

Antwoord op vraag 18

Dit was toen niet aan de orde. Zie de antwoorden op vragen 13, 14 en 17.

Vraag 19

Heeft ING een fouterstel doorgevoerd of een stelselwijziging, aangezien dit niet staat in het jaarverslag?

Antwoord op vraag 19

Voor zover ik op basis van openbare stukken kan zien heeft ING geen "fouterstel" doorgevoerd ten aanzien van de verslaglegging over de jaren 2014, 2015 of 2016. Of dit nodig was is overigens niet aan mij maar aan ING en de controlerend accountant. In de verslaglegging van ING over 2016 wordt uitgelegd dat ING in de loop van 2016 haar beleid heeft gewijzigd waardoor saldering aan het einde van elke verslaggevingsperiode plaatsvindt. Dit wordt toegelicht op pagina's 121 en 122 van de verslaglegging van ING over 2016 en leidt tot een wijziging van de vergelijkende bedragen. Zie voor de juiste terminologie mijn antwoord op vraag 20.

Vraag 20

Indien ING voor de wijziging een vrijwillige stelselwijziging heeft doorgevoerd, heeft u dan in de jaarrekening kunnen aantreffen (conform International Accounting Standards 8.29): "de aard van de stelselwijziging; de redenen waarom het nieuwe stelsel betrouwbare en meer relevante informatie geeft; het

bedrag van de aanpassing voor de huidige periode en voor elke voorafgaande periode; het bedrag van de aanpassingen met betrekking tot perioden voorafgaand aan de perioden die in de vergelijkende cijfers worden gerapporteerd; indien van toepassing, de omstandigheden die ertoe hebben geleid dat het praktisch niet mogelijk is om de stelselwijziging geheel of gedeeltelijk met terugwerkende kracht toe te passen en een beschrijving van hoe en vanaf wanneer de stelselwijziging wel is doorgevoerd." Zo, ja waar heeft u die kunnen aantreffen?

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Antwoord op vraag 20

Officiële vertalingen van IAS-standaarden treft u aan in het Publicatieblad van de Europese Unie.⁶ Daar wordt niet gesproken over een "stelselwijziging". Wel wordt gesproken over "wijzigingen in de grondslagen voor financiële verslaggeving" (ook wel: "*changes in accounting policies*"). In de verslaglegging van ING over 2016 wordt uitgelegd dat ING in de loop van 2016 haar beleid heeft gewijzigd waardoor saldering aan het einde van elke verslaggevingsperiode plaatsvindt. Dit wordt toegelicht op pagina's 121 en 122 van de verslaglegging van ING over 2016 en leidt tot een wijziging van de vergelijkende bedragen. Het is aan de accountant om de jaarrekening te controleren op basis van de standaarden. De AFM houdt vervolgens toezicht op de financiële verslaggeving van effectenuitgevende instellingen.

Vraag 21

Indien het een verplichte stelselwijziging betrof, heeft u dan kunnen ontdekken welke wijziging inging?

Antwoord op vraag 21

Ik verwijs naar mijn antwoorden op vraag 19 en 20.

Vraag 22

Ben u op de hoogte dat de International Swaps and Derivatives Association (ISDA) master netting agreement/Credit Support Annex niet voldeed aan de verrekeningscriteria onder de International Financial Reporting Standards (IFRS) en daarom een probleem opleverde toen in 2013 IFRS 7 werd ingevoerd, omdat derivatenposities niet genetteerd mochten worden?

Antwoord op vraag 22

Nee, deze specifieke casus is mij niet bekend. Wel zijn er onder de internationale standaarden eveneens strikte regels verbonden aan het netteren van derivaten, net als dat geldt voor cash pooling. Zo mogen er bijvoorbeeld geen verschillende tegenpartijrisico's tegen elkaar weggestreept worden. In beginsel is netteren alleen toegestaan op het moment dat dit economisch en juridisch gerechtvaardigd is. Het is aan de accountant om de jaarrekening te controleren op basis van de standaarden die voor verslaggeving gelden. De AFM houdt vervolgens toezicht op de financiële verslaggeving van effectenuitgevende instellingen.

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008R1126&from=EN>

Vraag 23

Kunt u melden, nu banken zoals Deutsche Bank melding maken van het feit dat deze master netting agreements niet voldeden, hoe ING Bank dat sinds 2013 (presentatie IFRS 7) heeft opgelost?

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Antwoord op vraag 23

Nee. Het ministerie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de verslaglegging van individuele banken. Indien het netteren van bepaalde derivaten op grond van de internationale standaarden niet zou zijn toegestaan, worden ze bruto getoond op de balans.

Vraag 24

Is er tussen ING en uw ambtsvoorgangers en/of het ministerie in de jaren 2011 tot het einde van de staatssteun gesproken over de problematiek met betrekking tot de master netting agreements? Zo ja, kunt u daarover details geven?

Antwoord op vraag 24

Zie mijn antwoorden op vragen 22 en 23.

Vraag 25

Hoe beoordeelt u het feit dat ING gewacht heeft tot begin 2017 met een megacorrectie, terwijl de bank al bij brief van accountant EY van 29 februari 2016 erover was ingelicht dat een correctie nodig was? 5)

Antwoord op vraag 25

In de bron ("brief van accountant EY van 29 februari 2016") wordt niet gezegd dat een correctie van eerdere jaarverslaglegging nodig is noch was. Zie o.a. ook het antwoord op vraag 8.

Vraag 26

Weet u of de vraag aan het International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC) van november 2015 afkomstig is van ING, een van haar accountants (EY of KPMG), dan wel een van de andere Nederlandse staatsbanken? Zo ja, van wie is deze vraag dan afkomstig?

Antwoord op vraag 26

Nee het is mij niet bekend wie die vraag heeft gesteld. Overigens kan elke "stakeholder" een vraag stellen aan het IFRIC.

Vraag 27

Heeft ING extra bankenbelasting (rond de 160 miljoen euro) betaald vanwege de aangepaste jaarrekening?

Antwoord op vraag 27

Op grond van artikel 67 AWR kan ik geen uitlatingen doen over de fiscale positie van een individuele belastingplichtige.

Vraag 28

Moet een bank in zijn algemeenheid bankenbelasting nabetalen als het zijn balans corrigeert en maakt het daarbij nog uit of het om een fouttherstel of om een stelselwijziging gaat? Kunt u dit toelichten?

Antwoord op vraag 28

Bij de heffing van de bankenbelasting is het de verantwoordelijkheid van de belastingplichtige om tijdig een juiste en volledige aangifte in te dienen en de verschuldigde belasting te voldoen. Het is de verantwoordelijkheid van de inspecteur om toezicht op deze aangifte uit te oefenen.

De bankenbelasting wordt geheven over het (geconsolideerde) balanstotaal uit de commerciële jaarrekening ultimo boekjaar, verminderd met – kort gezegd – het kernkapitaal, de onder een depositogarantiestelsel gedekte deposito's en verzekeringspassiva. Een aanpassing van de balans kan leiden tot een toename van de grondslag en het belastbare bedrag. Indien dat het geval is, dient de belastingplichtige – voor zover al aangifte is gedaan – een herziene aangifte in te dienen. Mocht de belastingplichtige dit nalaten, dan bestaat er voor de Belastingdienst de mogelijkheid om een naheffingsaanslag op te leggen.

Vraag 29

Welk overleg hebben u en uw ambtsvoorganger, dan wel ambtenaren namens u, gehad met ING en zijn accountants over de jaarrekeningen van 2014, 2015 en 2016? Kun u een lijst geven van gesprekken en zaken die besproken zijn?

Antwoord op vraag 29

De minister of staatssecretaris van Financiën zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van de jaarlijkse verslaglegging van individuele banken. Dat zijn de individuele banken zelf. De controlerend accountant ziet erop toe dat voldaan wordt aan de internationale verslaggevingstandaarden. De minister of de staatssecretaris voeren dan ook geen overleg met banken of hun accountants over de toepassing van de internationale verslaggevingstandaarden in de praktijk.

De inspecteur van de Belastingdienst voert wel gesprekken met individuele belastingplichtigen, maar niet namens de staatssecretaris of minister van Financiën. Het is aan de inspecteur om te beoordelen of een belastingplichtige aan zijn fiscale verplichtingen heeft voldaan. Op grond van artikel 67 AWR kan ik echter geen uitlatingen doen over de belastingpositie van een individuele belastingplichtige.

Vraag 30

Bent u ervan op de hoogte dat de accountantskantoren die ING controleerden (EY en KPMG) ook feitelijk de asset quality review (AQR) in 2014 bij het begin van de bankenunie hebben uitgevoerd?

Antwoord op vraag 30

In 2014 heeft de toezichthouder ondersteuning gezocht van externen voor het uitvoeren van audits, taxaties, controles, modellering en procesbegeleiding. De prudentiële aanpak was echter een andere dan de gangbare verslaglegging op basis van internationale verslaggevingsstandaarden. DNB heeft mij laten weten dat de selectieprocedure van externen potentiële belangenconflicten in ogenschouw nam en dat geen accountantskantoor werk uitvoerde voor een bank waarvoor zij op dat moment ook externe accountant was.

Vraag 31

Zijn bij de AQR alle risico's van de off balance post van 180 miljard euro ook in zijn geheel meegenomen en meegewogen?

Directie Financiële
Markten

Ons kenmerk
2018-0000188338

Antwoord op vraag 31

Ik verwijs u hiervoor graag naar de openbare resultaten per individuele bank.⁷

Vraag 32

Kunt u deze vragen een voor een en binnen drie weken beantwoorden? â€œ

Antwoord op vraag 32

De vragen worden één voor één beantwoord. Het is niet gelukt de vragen binnen drie weken te beantwoorden.

- 1) Aanhangsel bij de Handelingen 2017/2018, nr. 312.
- 2) <https://www.ftm.nl/artikelen/ing-cash-pooling-balanscorrectie-185-miljard-ey-kpmg>
- 3) <https://debatgemist.tweedekamer.nl/debatten/openbare-hoorzitting-inzake-de-schikking-van-ing-wegens-het-faciliteren-van-witwassen>
- 4) <https://www.trouw.nl/home/bonus-en-28-procent-meer-salaris-voor-topman-ing~a0520a21/>
- 5) Deze brief is gepubliceerd op de website van de SEC in een gecorrigeerde deponering van ING van 20 maart 2017:
<https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1039765/000119312517089220/d322744d20fa.htm>

⁷

https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/comprehensive_assessment/2014/html/index.en.html